

Ion NUȚĂ

Iași

TITUS HOTNOG ȘI BASARABIA

Ignorat de către critica și istoria literară, rămas, mult timp, un "scriitor uitat", în primul rând, datorită lui, pentru că era omul care nu dorea să-și facă loc în primele rânduri într-un mod neelegant, dând din coate și sărutând mâini necurate, dar și "specialiștilor", care, din comoditate sau ignoranță, uitau sau nu voiau să cerceteze toate publicațiile literare și culturale ale vremii, din care ar fi putut afla date esențiale despre diverși oameni de marcă ai timpului, Titus Hotnog s-a impus, totuși, peste ani, cu deosebire în literatură, ca o personalitate demnă de toată admirația.

A rămas cunoscut astăzi mai ales ca prozator, autorul unei nuvele de excepție, **Vrăbioiul alb**, realizare remarcabilă, care, publicată în "Viața românească" (1), a atras atenția întregii grupări de la revista ieșeană și, în mod special, s-a bucurat de elogiile pertinente ale lui G. Ibrăileanu.

Titus Hotnog s-a născut într-un sat de lângă Iași (Covasna, comuna Costuleni), în octombrie 1890, și, după ce face școala primară aici, gimnaziul și liceul în Iași, urmează cursurile Facultății de Litere, secția Filologie modernă, la Universitatea din capitala Moldovei, iar în iunie 1913 își ia licența în filologie modernă (specialitățile limba și

literatura germană, filologie română și slavistică).

La insistențele lui Alexandru Philippide, care-l aprecia enorm, considerându-l eminent student și un lingvist de mare viitor, se înscrie la doctorat, la fostul său profesor, cu o temă de real interes, **Elementele cumane în limba română**, dar, din cauza războiului prim mondial, nu-și poate termina lucrarea, publicând, mai târziu, doar fragmente din ea.

După câțiva ani de prizonierat, petrecuți în Germania, revine la Iași, în 1918, reluându-și vechile funcții, cele de profesor la Liceul Național și custode la Biblioteca Centrală, dar pentru o perioadă foarte scurtă, întrucât, la sfârșitul aceluiași an, părăsește acest oraș și se stabilește în Basarabia, ca profesor de limba română, mai întâi la Tighina (1918—1919) și apoi la Liceul "Al. Donici" din Chișinău, unde funcționează pînă în 1926. Va reveni pe aceste meleaguri mai târziu, în septembrie 1941, în calitate de director al Învățămîntului și Cultelor în Guvernămîntul Basarabiei, unde va sta pînă la 23 august 1944. Se stabilește apoi definitiv la Iași (părăsește capitala Moldovei doar sporadic), ca profesor la diferite școli (Școala Comercială, Liceul Național, Școala Normală "Vasile Lupu", unde este și director, etc.), ca inspector școlar, iar pînă la pensionare (1952) îl întîlnim tot în învățămînt și, după ce execută, pe nedrept, o detențiune politică (1949—1951), în 1957 moare, lăsînd în urma sa regretul neîmplinirilor totale.

Din perioada 1918—1944 aflăm date deosebit de interesante despre Basarabia, în însemnările scriitorului rămas în manuscris, intitulat **Viața mea (Jurnal)**, unde întîlnim amănunte privind viața politică, socială, literară și culturală de aici.

Iată câteva extrase din acest manuscris:

În perioada 1918—1919, la situația grea din Tighina "contribuia acțiunea intensă pe care o desfășurau pe de o parte bolșevicii, de agitare împotriva noastră (a românilor n.n.), de alta masele largi rusificate din orașe așteptau o răsturnare a situației în Rusia și revenirea Rusiei țariste atotputernice și în Basarabia".

Referitor la școală, Titus Hotnog face constatarea că atunci, în același oraș basarabean, "elevii erau, în cea mai mare parte, rusificați și în tot liceul nu aveam decât zece elevi care vorbeau bine românește, restul, bulgari, ucraineni, ruși, moldoveni și evrei, toți crescuți în limba rusă. De sentimentele lor să nu mai vorbim: toți erau rusofili, parte ținând de bolșevici, parte de reacțiunea țaristă și de românofobie".

În fine, la Tiraspol, în acea perioadă, există "o organizație de partizani constituită în *Batalionul salvării Basarabiei*", iar în Tighina "te puteai pe atunci oricând aștepta să fii asasinat, răpit și dus peste Nistru".

Cît despre Chișinău, trebuic reținută constatarea făcută în 1941: La Chișinău "am găsit o vedere sinistă. Orașul suferise mari distrugereri de la trupele rusești, care dinamitase mai tot centrul orașului, pînă la gară. Dacă n-ar fi fost ploii, atmosfera ar fi fost încă plină de praf și funingină".

În perioada de profesorat din Basarabia Titus Hotnog, în afara activităților didactice, participă la toate manifestările Universității Populare din Chișinău, unde susține prelegeri de certă valoare, dintre care amintim două: **Influențele occidentale asupra limbii române în timpurile moderne și Formaerea limbii literare: știința și poezia**. De asemenea, a coordonat și îndrumat

diferite cursuri de limba română, a inițiat și condus diferite publicații, printre care ziarul "Viața Basarabiei", în paginile căruia, în perioada 1922—1925, publică nenumărate articole politice și culturale, note, comentarii și foiletoane, poezii și diverse însemnări, numere întregi ale publicației, de cele mai multe ori, fiind scrise numai de către el.

Din perioada basarabeană datează și cele mai multe schițe, nuvele și "documente omenești", publicate fie la Chișinău, fie în Regat, toate inspirate din viața și aspirațiile acestor oameni din sfînga Prutului. Dintre cele peste 40 de creații literare, aproximativ 18 tratează astfel de teme. La acestea se adaugă trei poezii, un **Plugușor moldovenesc**, cules din părțile Tighinei, și nenumărate note, însemnări și comentarii, publicate, în special, în "Viața Basarabiei".

Debutul în literatură și-l făcea, în 1922, cu o schiță document, intitulată **Scene din Basarabia** (2), și continua, între 1923 și 1943, cu altele, cum ar fi: **Vrăbioiul alb**, marea sa realizare în domeniul beletristicii, **Dimitrie Ivanovici**, **Vulcanul**, **Din provincie**, **Comisia interimară**, **Puterea întunericului**, **Cei trei**, **Consfătuire intimă**, **Vițelul lui Feodosie Cotorobai**, **Basarabeni**, **O masă**, **Capul de mort**, **Jugul de fier**, **O întrecere**, **Printre morminte** etc.

Mai puțin a fost luată în discuție activitatea lingvistică a lui Titus Hotnog, autorul unor studii și articole de toponimie și antroponimie, de filologie, etimologie și lexic, cel care a publicat nenumărate recenzii, note și comentarii despre reviste și cărți cu acest profil, toate lucrări de referință, de reală valoare.

Ne vom referi aici doar la câteva, la cele în care se discută și analizează probleme lingvistice privind Basarabia, tipărite și publicate la

Chişinău, altele, mai târziu, în Țară, dar care au la bază o documentare efectuată în anii cît a fost profesor aici.

Primele sînt trei articole în care se încearcă stabilirea etimologiei unor toponime majore din această provincie românească.

În cel mai amplu și mai interesant, bazat pe o documentare deosebită, este discutat toponimul *Chişinău* (3). După prezentarea unor date istorice privind prima atestare (1436, sub forma *Chişinăul lui Achaş*) (4) și menționarea lui în alte documente istorice (5), se aduc argumente care resping etimologiile propuse pînă atunci, și anume: din tătară: *Kışlaka nāv* 'Cişla nouă' (6), *keşen* 'schit, mănăstire'; din malorusă: *keseni* 'buzunar'; din *Kis Janö* 'Inăul Mic'.

Bazat pe prima atestare, cea din 1436, Titus Hotnog presupune că toponimul *Chişinău* ar proveni din *Kāşiş hānā* 'casă călugărească, mănăstire creștină', care, prin anumite transformări fonetice a dat *Kāşiş hānā*, *Kāşhānā*, *Keşene*, iar pe terenul limbii române a devenit succesiv *Keşeneu*, *Kişeneu*, *Kişinău* (*Chişinău*). În final autorul propune și alte ipoteze etimologice: tătara *kiş* 'iarnă' și *hanā* 'casă'; deci, *casă de iarnă*.

Folosind aceeași metodă, Titus Hotnog încearcă să stabilească și etimologia toponimului *Bender* (7). După părerea sa, toponimul are la bază turcescul *Bender*, dar nu cel cu sensurile de 'pas, trecere, poartă', nici formele *ben der* 'cu vreau' (evident, o etimologie populară), ci pe cel care înseamnă 'port, port la mare, oraș maritim sau comercial', descoperit într-un *Dicționar turc-francez*. De fapt, susține Titus Hotnog, turcii au numit orașul *Tighina-Benderi* 'Tighina port, portul Tighina', pentru

a-l deosebi de *Tighina-Cetate*. Numele nou, *Bender*, a fost impus, într-o anumită perioadă, de către ruși, făcînd să dispară numele vechi.

Un ultim articol de toponimie, de fapt cîteva notații, se referă la numele mai vechi al *Chiliei*, grecescul *Lycostoma*, care ar corespunde formei tătara *Bürüburnu* sau *Bürüburnu* 'Botul Lupului' (8).

Strîns legate tematic de articolele discutate anterior sînt și altele două. Primul, **Numele proprii la animalele domestice în Basarabia** (9), are la bază un material adunat din peste 30 de localități, nume de boi, vaci, cai, cîini etc., în care autorul grupează numele după criteriile semantice. Cel de al doilea, **Contribuție la studiul numelor românești de familie. Numele moldovenești din Basarabia** (10), este o încercare, printre primele de acest fel din literatura de specialitate, de a clarifica istoria și evoluția cîtorva nume de familie românești, pe baza unui material documentar sau provenit din anchete directe și indirecte. Lista dată la sfîrșitul articolului cuprinde 316 nume de familie, pe baza cărora au fost trase unele concluzii de ordin istoric și lingvistic. În linii mari, numele de familie create pe terenul limbii române sînt grupate în mai multe categorii: nume care arată originea locală (*Bîrsan*, *Roznovanu*), nume care amintesc diverse ocupații (*Călărăș*, *Dascălu*, *Mazilu*, *Spătaru*), nume care provin de la numiri etnice (*Armeanu*, *Rusu*, *Neamțu*), nume derivate de la nume de localități (*Hușanu*, *Eșanu*, *Tecuceanu*), nume provenite de la nume de animale (*Boboc*, *Bivol*, *Ursu*). Dintre procedeele de formare a numelor de familie sînt amintite compunerea (*Babără*, *Caproș*) și derivarea cu sufixe mai noi (-escu) și mai vechi (-ea, -otă, -es, -is, -ilă). Ca nume străine

sînt citate cîteva de origine cumană, lituaniană și, mai rar, turcă. Concluzia generală, asupra căreia autorul insistă în mai multe rînduri, este aceea că numele purtat de mai multe persoane într-o singură localitate poate fi considerat cel mai vechi, iar pe baza lui se pot stabili unele date privind întemeierea satului.

Un studiu de o deosebită importanță este acela consacrat românilor transnistreni, intitulat **Românii de peste Nistru** (11).

Pe baza unor documente și a unor lucrări publicate anterior, consacrate românilor din această provincie, se precizează vechimea acestora, numărul lor, teritoriile pe care se întîlnesc, graiul și obiceiurile existente. O atenție aparte este acordată stabilirii cu exactitate a tuturor localităților cu populație românească, a numirilor acestora. De asemenea, se alcătuiesc liste de nume de persoane românești frecvent utilizate, iar cîteva pagini iau în discuție probleme privind graiul acestei populații, care este, spune Titus Hotnog, "cam același cu al moldovenilor din Basarabia", unde oamenii "vorbesc aproape întocmai ca românii basarabeni", evidențiindu-se unele fenomene specifice, cum ar fi: întrebuintarea concomitentă a formelor neaccentuate enclitice și proclitice ale pronumelui personal la cazurile oblice (*l-am văzutu-l*), frecvența unor arhaisme (*fănină, baș 'mare', sineț 'pușcă'*), elemente rusești întîlnite numai aici etc. În final sînt reproduse șase poezii populare, interesante nu numai prin conținutul lor, ci și prin unele fapte lingvistice (fonetice, lexicale, morfologice și sintactice), tipice graiurilor românești de peste Nistru.

Cele cîteva notații despre activitatea lui Titus Hotnog în domeniul lingvisticii basarabene au

vrut să scoată din anonim un nume care ar merita să fie cunoscut nu numai de către specialiști.

NOTE:

1. "Viața românească", an. XV, vol. LVI, nr. 10—11, octombrie—noiembrie 1923, p. 99—116.

2. "Flacăra", an. VII, nr. 16, 25 martie 1922, p. 248—250 (semnată T. Sutașu).

3. **Numele topic Chișinău**, în "Anuarul Liceului Național din Iași pe anii 1933—1934 și 1934—1935", Iași, 1936, p. 36—39.

4. Mihai Costăchescu, **Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, I**, Iași, 1931, p. 449; vezi și Ioan Bogdan, **Documentele lui Ștefan cel Mare, I**, București, 1913.

5. Vezi atestările din 1517, în operele citate ale lui Mihai Costăchescu și Ioan Bogdan.

6. Vezi Radloff, **Wörterbuch der turko-tatarischen Dialekten**.

7. **Numele topic Bender din Basarabia**, în "Revista istorică română", an. MCMXXXVIII, vol. VIII, p. 241—242.

8. **Numele tătăresc al Chiliei, la sfîrșitul secolului al XVI-lea** în "Revista istorică română", an. MCMXXXVIII, vol. VIII, p. 242.

9. "România nouă", an. III, nr. 103 (326), octombrie 1926, p. 1.

10. "Anuarul Școalei Normale de Învățători "Vasile Lupu" din Iași pe anii școlari 1930—1931 și 1931—1932", 6, Iași, 1933, p. 67—79.

11. "Universitatea populară din Chișinău", an. II, 1922—1925, Chișinău, 1925, p. 49—64; vezi și o altă variantă, rezumativă, în "Școala Basarabiei", an. IV, nr. 3—4, august—septembrie 1922, p. 7—10.